

FOR THE DEMOCRATIC STATE

Kosinov S. A.

The article analyzes the concept of the control of democracy J. Keane. Control of the public authority is considered as an element of the rule of law (constitutional control over the rule-making, administrative justice, parliamentary control over the executive branch, etc.).

Key words: control of the public authority, the control of democracy, the rule of law, parliamentary control.

Надійшла до редакції 14.05.2013 р.

УДК 340.12: 342.72/1.73

Ю. С. Разметаєва,

канд. юрид. наук

Національний університет

«Юридична академія України

імені Ярослава Мудрого»,

м. Харків

ПРАВА ЛЮДИНИ ЯК ОСНОВА ІНСТИТУЦІЙ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА

Стаття присвячена реалізації й захисту прав людини за допомогою інституцій громадянського суспільства. Визначаються форми прояву прав людини стосовно останніх. Обґрунтовується, що відповідні інституції складають основу здійснення прав людини, в тому числі за рахунок правової активності індивідів.

Ключові слова: права людини, громадянське суспільство, інституції громадянського суспільства, реалізація й захист прав людини, правова активність.

Права людини становлять собою ціннісну основу діяльності окремих людей або їх об'єднань. На підставі наявності прав можуть створюватись і функціонувати інституції громадянського суспільства, які одночасно виступають сферою реалізації прав людини і співпадаючих інтересів осіб.

Проблеми забезпечення й реалізації прав людини у громадянському суспільстві, а та-

кож у перехідних суспільствах розглядалися в роботах таких вітчизняних і зарубіжних теоретиків права, як В. Ю. Барков, Р. Дворкін, І. І. Кальний, Д. А. Керимов, О. О. Крезе, А. Ф. Крижанівський, П. М. Любченко, О. В. Петришин, Т. В. Розова, Ю. М. Тодика [Див.: 3; 5-6; 9-10; 13; 16-17]. Однак окремі питання залишилися поза увагою їх досліджень.

Мета публікації – аналіз

прав людини, їх реалізації й захисту, як підґрунтя системи інституцій громадянського суспільства.

Права людини є підставою формування і функціонування деяких інституцій громадянського суспільства. Приміром, право на свободу об'єднань дозволяє їй реалізовувати свої інтереси, що співпадають з інтересами інших, за посередництвом такої інституції, як громадські об'єднання. Воно фактично утверджує можливість її існування. Як зазначають А. Ф. Крижанівський та О. О. Крезе, якщо діяльність інститутів громадянського суспільства може відбуватися поза межами безпосереднього правового регулювання, то процес їх утворення – лише у правовому середовищі [9, с. 25]. Прагнення індивідів до створення суспільних інституцій засновано на тому, що за допомогою останніх реалізуються їх спільні інтереси. Причому саме утворення громадської організації є реалізацією інтересу до об'єднання з іншими особами; у процесі ж її функціонування, задовольняються інші інтереси учасників.

Підкреслимо, що права передбачають можливість здійснення інтересів їх власника як особисто, так і за допомогою суспільних і державних інсти-

туцій. Окрім того, інституції громадянського суспільства становлять собою сферу спілкування, обміну думками й у цьому сенсі породжують відповідну комунікативну реальність, у якій постійно підтримується інтерес до певної громадської, політичної і правової активності. Ось чому слушним вважаємо твердження П. М. Любченка про потребу в такому середовищі, де формувалася б громадська думка; адже якщо люди не можуть обговорити громадські справи, вони стають відчуженими від них, закриваючись у власних домівках. Їх уже не обходить, що робиться поза межами приватного простору, і громадянське суспільство занепадає [10, с. 11]. Відповідно, для нормального функціонування інституцій останнього недостатньо спільності індивідуальних інтересів, підкріплених правом створювати їх, а потрібна ще й стійкість таких інтересів, підтверджена активними діями осіб з їх реалізації.

Інституції громадянського суспільства покликані допомогти людині в задоволенні приватних інтересів. Вони і створюються тому, що співпадають інтереси певної частини суспільства. Адже незадоволення соціальними інтересами й потребами так чи інакше від-

ПРОБЛЕМИ ЗАКОННОСТІ

вертає індивіда від вищих цілей як на індивідуальному, так і на громадському рівнях [16, с. 176]. Однак існують такі основні інтереси, від яких людина не в змозі відмовитися, як життя і свобода. Саме вони забезпечують права людини, звертаючись до їх носія як до вищої цінності, проголошуючи його вільною особою, захищеною від особистих і майнових посягань. Ми погоджуємося з тим, що громадянське суспільство, його інституції зумовлюються безпосередніми життєвими потребами й інтересами людей. Натомість у субстанціональному юридичному вимірі громадянське суспільство виступає перш за все цариною реалізації основних прав людини [13, с. 10]. Отже, з точки зору конкретного суб'єкта, включеного до відповідної системи інституцій, громадянське суспільство – це передовсім сфера сприяння реалізації прав індивіда.

Людина, як індивідуальний суб'єкт, не в змозі протистояти державі в особі організованих державно-владних інститутів. Задля цього індивідуальні інтереси теж мають бути згуртованими, інституціонально оформленими й гарантованими. Ефективне функціонування таких інституцій дозволяє поставити людину в центр суспіль-

ного й політичного життя, розглядати її гідність, права та свободи як найвищу соціальну цінність [14, с. 6]. Співпадаючі інтереси осіб, які володіють відповідними правами, легше реалізовувати через інституції громадянського суспільства, як і захистити порушені їх права. Це виражається хоча б у тому, що групі осіб з більшою вірогідністю вдасться ініціювати розгляд проблемного питання на місцевому чи державному рівні. Наприклад, щоб виконати вимоги ч. 2 ст. 72 Конституції України щодо зібрання всеукраїнського референдуму, потрібні зусилля багатьох членів суспільства, згуртованих у певні інституційні об'єднання.

Права людини захищають її основні інтереси. Звернімо увагу на те, що цей захист здійснюється здебільшого за допомогою активних дій, незалежно від того, виступають вони результатом індивідуальних чи спільних зусиль, тобто зусиль особи чи інституції громадянського суспільства. Правова ж активність не виникає з нічого, вона повинна мати опору у свідомості й досвіді індивіда. Так, при народженні дитина не знає про існування права, проте не опиняється поза його дією й наділяється правовим статусом. У процесі поступового освоєння зачатків права, яке

проходить кожен, увага часто акцентується не на правах, а на обов'язках, на тому, чого людина не може і не повинна робити. Разом із тим виховання не тільки через систему заборон, а з урахуванням інших проявів права (зокрема й ціннісного) сприятиме формуванню якостей особистості, так необхідних їй у громадянському суспільстві. Перш за все це стосується правової активності, яка, власне, є умовою участі індивіда у правовому житті і здійсненні ним своїх прав належним чином. Адже саме вільна й відповідальна людина є головною рушійною силою складних суспільних відносин – політичних, економічних, соціальних, правових, етнічних, конфесійних, культурних тощо. Участь особи в усіх сферах суспільної життєдіяльності забезпечується системою прав і свобод, у якій виражено прагнення людини на гідне життя і благополуччя [17, с. 39]. Індивіди, які реалізують свої права через інституції громадянського суспільства, спрямовані саме на ініціативне, дійове здійснення прав.

Як зазначає О. В. Петришин, інституції громадянського суспільства формуються добровільно і функціонують на засадах самоврядування [13, с. 10]. Їх діяльність, управління

ними і взаємодія з індивідами та іншими спільнотами й державними органами ґрунтуються на діях осіб, які володіють відповідною громадською і правовою свідомістю, певним рівнем політичної і правової культури.

Права людини виступають фундаментальними принципами, що відбивають межі втручання держави у простір громадянського суспільства. При цьому невизначеність розподілу сфер впливу останнього й держави ускладнює реалізацію прав індивідів, оскільки породжує спірні ситуації, які можуть бути витлумачені на користь держави, що, безумовно, звужує простір свободи власників прав. Питання втручання держави у простір громадянського суспільства набуває особливої актуальності в умовах його формування, підвищується значимість відповідних суспільних інституцій, оскільки від того, як вони функціонують, залежить ступінь участі держави у суспільних відносинах. За умов низького рівня соціалізації індивідів, відсутності дієздатних громадських об'єднань упорядкованість суспільства досягається шляхом надмірного втручання в суспільні відносини з боку інститутів державної влади. Натомість, коли значне коло питань організації

ПРОБЛЕМИ ЗАКОННОСТІ

спільної життєдіяльності людей вирішується на автономних правових засадах у межах спеціально утворених для цього інституцій, це знижує потребу безпосереднього використання державно-примусових заходів, що за звичайних обставин розглядається скоріше як виняток, аніж як правило [13, с. 3]. Отже, у сформованому громадянському суспільстві для виправдання втручання держави в суспільні відносини, які в законодавчому порядку не віднесені до сфери виключного державного регулювання, потрібні якісь особливі підстави.

Важливою умовою формування громадянського суспільства є проведення розмежування сфер приватних і публічних інтересів, на підставі чого окреслюються межі втручання держави у відповідні суспільні відносини. Але не завжди можна чітко визначити, де закінчуються інтереси публічні й починаються приватні і навпаки. До того ж, цей розподіл ускладнюється постійним переходом таких інтересів з одного статусу в інший або потенційною можливістю такого переходу. Інакше кажучи, з'ясувати раз і назавжди, які інтереси є приватними, а які публічними, неможливо. Специфіка громадянського суспільства полягає у здатності робити приватні ін-

тереси публічними, наприклад, коли пересічний громадянин за допомогою наявних у суспільстві інституцій і засобів привертає увагу до свого порушеного чи нереалізованого власного інтересу. У цьому випадку захист приватного інтересу через механізми громадянського суспільства може призвести до загального обговорення проблеми, що виникла, і привернути увагу до громадськості. Засоби, наявні у розпорядженні суспільства, можуть мати наслідком привернення уваги держави до порушення проблеми й відповідне її вирішення, тобто, законодавче врегулювання тієї чи іншої ситуації. Найбільш прийнятним, з нашої точки зору, є таке співвідношення громадянського суспільства й держави, за якого вони знаходяться в постійній взаємодії, у визначенні статусу інтересів та їх розподілі. Варто урахувати можливість існування спільних інтересів, наприклад, що стосується захисту прав та свобод людини і громадянина.

Акцентуємо увагу на тому, що права індивіда віддзеркалюють міру втручання не тільки держави у справи інституцій громадянського суспільства, а й індивідів-власників прав у справи інших. Так, якщо людина, використовуючи своє право

на свободу совісті й віросповідання, відвідує церкву по вихідних, ні громадські об'єднання іншого релігійного напрямку, ні сусід-атеїст не вправі перешкоджати їй у цьому. Іншими словами, у громадянському суспільстві дотримується принцип реалізації людиною своїх прав і свобод, яке не повинно порушувати права і свободи інших. Звідси зрозуміло, що у ньому особа вимушена співвідносити інтереси свої й інших, оскільки всі інтереси приватні формально рівні [12, с. 15]. Рівність індивідів у правах (а значить, і рівна можливість здійснення приватних інтересів) породжує конфлікти певних прав людини при їх реалізації. Ідеться про зіткнення як декількох односпрямованих прав (наприклад, на зайняття державних посад), так і протилежних за змістом (права на свободу слова і права на захист честі, гідності, ділової репутації тощо).

У цьому розумінні саме громадянське суспільство в цілому і його інституції, зокрема, є простором взаємодії власників прав, побудованої на закладженні виключно правовими засобами конфліктів, виникаючих у процесі реалізації прав людини. Але ми не погоджуємося з твердженням, що у громадянському суспільстві індивіди і їх групи прагнуть задо-

волення власних інтересів, однак без взаємодії з іншими вони не можуть їх досягнути [6, с. 5]. Адже існують інтереси, що не передбачають взаємодії будь із ким, здійснення яких відбувається (або може відбуватися) самотійно, без участі у відповідних суспільних відносинах. Приміром, право на вільний розвиток своєї особистості може бути реалізовано як самотійно, так і у взаємодії з іншими індивідами, які мають інтерес до його здійснення таким же шляхом. На його реалізацію особа може вивчати іноземну мову вдома, за підручниками й аудіозаписами, а може відвідувати курси іноземних мов разом з групою осіб, які в такий же спосіб спрямували розвиток своєї особистості.

Права людини мають власну цінність, виражають найбільш загальну, безумовну значущість для всіх індивідів. У той же час вони є засобом установалення чи визнання цінностей, оскільки за їх допомогою стверджується цінність людського життя, честі й гідності, особистого простору людини тощо. За висловленням О. В. Орлової, на підставі цих прав, з урахуванням власних життєвих пріоритетів у людини формується нормативно-ціннісна система, своєрідний її

ПРОБЛЕМИ ЗАКОННОСТІ

внутрішній світ, що складається із внутрішніх регуляторів її поведінки. І якщо особа співвідносить свою поведінку з правовими вимогами, оскільки це корисно й необхідно для неї, її сім'ї, суспільства в цілому, у неї виробляється установка на вільну правову поведінку, рівну поведінці інших. Це, власне, і є відповідальна поведінка. Тому такий стан – необхідна умова нормального функціонування громадянського суспільства [12, с. 18].

За допомогою інституцій громадянського суспільства часто відбувається утвердження прав як цінностей на індивідуальному рівні. Особливо чітко це виявляється на рівні таких інституцій, як сім'я, громадські об'єднання й певною мірою засоби масової інформації. Разом із тим таке утвердження прав індивіда як цінностей не є однаковим. Ідеться не тільки про ступінь значущості прав для кожного, а й про різницю в тлумаченні цінностей. Видається, остання ґрунтується на відмінностях між поняттям і концепцією, яку підкреслював Р. Дворкін [5, с. 198, 199]. Приміром, через таку інституцію громадянського суспільства, як сім'я, можуть утверджуватися цінності свободи, рівності й особливо справедливості, якою мають керуватися індиві-

ди у відносинах з іншими. Отже, коли людина говорить своїм дітям, що хотіла б, щоб вони не ставились до інших несправедливо, і наводить певні приклади негативної поведінки, від якої хоче їх відмовити, вона не має на увазі, що значення її слів обмежене цими прикладами, оскільки передбачає, що дітям належить керуватися поняттям справедливості, а не конкретною її концепцією. Тому права індивіда з великою вірогідністю не будуть мати однакової цінності для осіб, які входять до системи інституцій громадянського суспільства, проте, безумовно, будуть володіти відповідною цінністю.

Звернімо увагу також на те, що розглядувані нами інституції не лише взаємодіють із цінностями, а іноді й самі виступають ними. Прикладом може бути такий його інститут як сім'я, яка є як інститутом, так і соціальною цінністю. Як зазначав Г. Гегель, «сім'я становить собою безпосередню сутність духу, його єдність, яка сприймає себе, отже, спосіб мислення має містити самоусвідомлення індивідуальності в цій єдності» [2, с. 153]. Тому ціннісний аспект цієї інституції громадянського суспільства виявляється перш за все у формуванні індивідуальності людини,

співвіднесеної з єдністю з іншими особами, за рахунок як родинних зв'язків, так і спільних інтересів.

Таким чином, можна виділити відповідні прояви прав людини у відносинах з інституціями громадянського суспільства. Право особи – це: (а) підстава створення і функціонування інституцій громадянського суспільства, (б) засіб реалізації інтересу (індивідуального або співпадаючого), (в) принцип окреслення меж втручання держави у простір громадянського суспільства, (г) принцип поділу меж простору свободи індивідів, які входять до громадянського суспільства, (д) цінність; (е) засіб визнання або утвердження цінності. Такий поділ дозволяє визначити, у якому з названих проявів права людини виступають у кожному конкретному випадку правореалізації або іншого використання їх індивідом.

Висловлюємо солідарність з думкою, що саме права і свободи людини є стрижнем структури правових відносин сучасного громадянського суспільства [10, с. 6]. Це наочно виражають наведені прояви прав. У зв'язку з тим, що права індивіда служать елементами права в цілому, відповідно вони є і засобом регулювання відносин

як між людьми, так і між ними й суспільними інституціями й державою. Окрім того, ці права людини у громадянському суспільстві повинні бути ще й засобом подолання протиріч і конфліктів, хоча б тому, що окреслюють простір свободи індивіда й межі, за якими розпочинається простір свободи інших осіб (і тому попереджують суперечності, що виникають із невизначеності меж), а також містять відповідні правила вирішення конфліктів, тобто з'ясування, яке право діє в конкретній правозастосовній ситуації. Ціннісне значення прав людини у громадянському суспільстві виражається як на індивідуальному рівні (вони складають систему цінностей окремої особи), так і на рівні інституцій (вони утверджуються як цінності для певної групи осіб).

Процес реалізації прав людини передбачає, що вони можуть бути здійснені їх носіями як самостійно, так і через відповідні інституції громадянського суспільства й державні структури. Основу ж реалізації прав в останньому становлять громадські об'єднання, оскільки вони, на відміну від держави, володіють впливовістю, вагомішою, ніж окремий індивід, і є незалежними суб'єктами реалізації.

Ефективність реалізації прав особи за допомогою інституцій громадянського суспільства залежить і від усвідомлення нею ціннісного змісту права. Як зазначає О. М. Похил, здійснення людиною свого права на його захист, а тим більше ступінь її активності при реалізації цього права значною мірою залежать від того, наскільки правильно це право нею усвідомлюється й оцінюється [15, с. 236].

Саме відповідні суспільні інституції, як елемент громадянського суспільства, можуть протистояти силі і впливовості держави. Адже однією з найхарактерніших рис останнього при зіставленні особистості й держави є існування певного прошарку організованих груп людей, прошарку громадськості, яка може об'єднуватись і обстоювати свої інтереси перед державою, оскільки окремому індивідові самотійно важко захищати свої права й інтереси перед нею [8, с. 102]. За наявності ускладнення у здійсненні свого права людина, яка не відчуває підтримки відповідного об'єднання, залишається один на один з державною структурою. І хоча формально ці суб'єкти суспільних відносин є рівними, в дійсності ж протистояння складається не на користь окремо-

го індивіда. У той же час будь-яке громадське об'єднання має більше можливостей хоча б тому, що охоплює своїм складом декілька індивідів-учасників. Відповідні можливості розширюються й за рахунок того, що названі об'єднання можуть бути засновниками засобів масової інформації, а також власниками переданого їм майна і провадити комерційну діяльність у межах, установлених законодавством.

Нерозвиненість інституцій громадянського суспільства (незначна їх кількість, недостатність впливу на суспільні відносини, законодавчі перепони у функціонуванні) ускладнює контроль за державною владою з боку громадськості й може призвести до систематичного порушення прав людини державою в особі її органів та організацій. У цьому контексті великого значення набуває активна діяльність індивідів по створенню та функціонуванню різноманітних об'єднань. Вважаємо слушним зауваження О. В. Петришина: чим пасивніше громадяни і громадські об'єднання, тим активнішим має бути втручання з боку державної влади [14, с. 8]. Якщо ж суспільні відносини, що потребують регламентації, не отримують її за допомогою наявних у розпорядженні грома-

дяньського суспільства засобів, вона здійснюється державою. У цьому випадку простір останнього звужується і громадські об'єднання не можуть повною мірою представляти інтереси індивідів.

Так, невтручання влади у приватне життя й одночасно його захист нею є безумовним показником існування громадянського суспільства [3, с. 35]. Водночас мотивами захисту приватного життя можуть бути виправдані випадки застосування державного примусу, імперативних методів захисту тощо. Інституції громадянського суспільства при цьому виступають суб'єктом контролю за діяльністю держави, використовують необхідні засоби реагування на надмірне її втручання у простір суспільства – від висвітлення в засобах масової інформації відповідних порушень прав людини до звернення до суду.

Процес зміни способів регулювання суспільних відносин є довготривалим і поступовим. Проголошуючи метою суспільних перетворень досягнення громадянського суспільства, не можна залишати упорядкування деяких сфер соціуму на розсуд об'єднань громадян чи інших інституцій, бо це може призвести до хаосу в цих сферах. Набуття громадськими

об'єднаннями певного впливу на суспільні відносини повинно мати своєрідний перехідний період накопичення досвіду, екстраполяції теоретичних положень на дійсність і залучення до своєї діяльності якомога більшої кількості індивідів. Формування громадянського суспільства відбувається шляхом нерізких змін і, як зазначає О. В. Петришин, держава поступово передає, а інституції громадянського суспільства перебирають на себе повноваження щодо контролю над певними галузями соціальної життєдіяльності [14, с. 10].

Потрібно звернути увагу на те, що інституції громадянського суспільства виступають безпосереднім поєднанням інтересів окремих осіб – його членів. Звичайно, останні можуть бути фундаментом не тільки громадянського, а й інших типів суспільств, проте не обов'язковою умовою їх існування. У цьому розумінні, громадянське суспільство – це не просто суспільство як сукупність автономних індивідів, а й таких, які володіють активністю й можливістю виражати свої інтереси як особисто, так і через інституції цього суспільства. У такому суспільстві людина має вибір: самореалізація інтересів, їх самозахист або реалізація й захист через спільність з

ПРОБЛЕМИ ЗАКОННОСТІ

іншими особами. Адже громадянське суспільство спирається на громадян, які наділені свободою думок, дій і вибору, з ким, коли й заради чого об'єднуватись у різних сферах суспільного життя [7, с. 23]. Особи, включені до простору громадянського суспільства, здебільшого вирізняються активною громадською, політичною і правовою позицією, отже, обирають здійснення своїх прав через його інституції.

До основних функцій такої інституції громадянського суспільства, як громадські об'єднання, деякі науковці відносять: (а) поточний контроль та оцінювання діяльності державних структур, (б) соціальну адаптацію незахищених верств населення, (в) освіту й мобілізацію мас, (г) політичні акції на підтримку окремих кандидатів і протесту проти дій урядових структур, (д) використання преси з метою розкриття різних зловживань, здійснюваних владними структурами [Див.: 4, с. 3-6; 11, с. 361, 362]. Наведений перелік є не зовсім точним, оскільки він залишає поза увагою дії громадських об'єднань з приводу реалізації прав індивідів. Як вбачається, є сенс запропонувати функцію сприяння здійснення прав людини, у якій можна виділити 2 напрямки

діяльності цієї інституції громадянського суспільства: (а) сприяння реалізації прав індивідів – учасників відповідного об'єднання і (б) сприяння здійсненню прав людини в цілому. Не варто забувати і про те, що деякі з об'єднань громадян, (приміром, правозахисні організації) мають за основну мету діяльності допомогу в реалізації й захисті прав осіб. Такі організації володіють (або, принаймні, повинні володіти), так би мовити, «професійним рівнем» захисту прав людини. Окрім діяльності з безпосереднього відновлення прав людини чи запобігання їх порушенню вони мають найбільш сприятливі умови для аналітичної діяльності у сфері прав людини, на кшталт підготовки незалежних доповідей про права, статистичних даних, пропозицій до законодавства тощо.

Досліджувані інституції служать підґрунтям здійснення й захисту прав людини ще й тому, що певні права доцільніше, легше і скоріше реалізовувати через ці інституції, аніж шляхом самотійної діяльності індивіда. Це зумовлено тим, що відповідні інституції в змозі використовувати специфічні засоби здійснення й захисту прав, вони також більше забезпечені необхідними ресурсами. Їх мобільність та іновацій-

ність позитивно впливають на реалізацію й захист прав людини.

Не можна обійти увагою й те, що для громадянського суспільства характерним є не тільки наявність певної кількості впливових об'єднань, а й згуртованість їх у питаннях реалізації й захисту прав людини. На наше переконання, в цьому сенсі ці інституції є не просто об'єднанням, а складною структурованою сукупністю, якій притаманна певна нова якість. Так само, як право в об'єктивному смислі визначається не просто як сукупність, а як система норм, і тому не можна стверджувати, що воно становить собою окрему норму, бо виникає при цьому ознака системності, певна нова якість права [1, с. 87], так і інституції громадянського суспільства – це не просто сукупність індивідів, а своєрідна якісна спільність, заснована на окремих інтересах, хоча спрямована на співвідношення їх з інтересами інших осіб й відповідних інституцій, на здійснення й захист прав людини.

Як наголошує О. О. Чемшит, нині в українському суспільстві інтереси різних соціальних груп доволі суперечливі та мають небагато точок стикування, солідарності і взаємовідповідальності [18, с. 130].

Це породжує таке становище в суспільстві, у якому громадські об'єднання не становлять собою впливову спільність. Це розрізнені неурядові організації, діяльність яких пов'язана із задоволенням інтересів невеликого прошарку соціуму, причому ними проголошуються одні цілі, а в дійсності виконуються зовсім інші, пов'язані з набуттям матеріальних і нематеріальних благ для своїх засновників, іноді учасників. Зрештою, використання права на свободу об'єднання в політичні партії і громадські організації як засобу, а не мети діяльності індивідів зменшує авторитет об'єднань громадян як інституцій громадянського суспільства в цілому.

Таким чином, інституції громадянського суспільства – це підвалини реалізації й захисту прав людини, оскільки вони є доволі впливовими й незалежними від держави, можуть використовувати специфічні засоби здійснення прав громадян, складають простір їх співпадаючих інтересів і комунікації. Обрання особами здійснення захисту й своїх прав за допомогою інституцій громадянського суспільства ґрунтується на їх правовій активності й усвідомленні ціннісного змісту відповідних прав.

ПРОБЛЕМИ ЗАКОННОСТІ

Список літератури: 1. Алексеев С. С. Теория права: моногр. / С. С. Алексеев – М. : Изд-во БЕК, 1995. – 320 с. 2. Гегель Г. В. Ф. Основы философии права або Природне право і державознавство / Г. В. Ф. Гегель ; пер. з нім. Р. Осадчука та М. Кушніра. – К. : Юніверс, 2000. – 336 с. 3. Гражданское общество: истоки и современность / науч. ред. И. И. Кальной. – СПб. : Юрид. центр Пресс, 2000. – 256 с. 4. Громадські об'єднання в Україні : навч. посіб. / за ред. В. М. Бесчастного. – К. : Знання, 2007. – 415 с. 5. Дворкін Р. Серйозний погляд на права / Р. Дворкін ; пер. з англ. А. Фролкін. – К. : Основи, 2000. – 519 с. 6. Керимов Д. А. Гражданское общество и правовое государство / Д. А. Керимов // Право и образование. – 2004. – № 1. – С. 5–16. 7. Корчевна Л. До питання про концептуальну єдність моралі і права / Л. Корчевна // Юрид. Україна. – 2004. – № 6. – С. 11–14. 8. Кравчук В. Місце і роль громадських організацій у громадянському суспільстві / В. Кравчук // Підпр-во, госп-во і право. – 2003. – № 9. – С. 102–104. 9. Крижанівський А. Ф. Громадянське суспільство і механізм дії права: проблеми співвідношення і взаємодії / А. Ф. Крижанівський, О. О. Крезе // Актуал. пробл. держави і права : зб. наук. пр. – О. : Юрид. літ., 2003. – Вип. 21. – С. 22–27. 10. Любченко П. М. Громадянське суспільство: концептуальні особливості інтерпретації / П. М. Любченко // Держ. буд-во та місц. самовряд. : зб. наук. пр. – Вип. 6. – Х. : Право, 2003. – С. 3–15. 11. Новак В. Неурядові організації або соціальне партнерство між державою і громадянським суспільством: зарубіжний досвід / В. Новак // Вісн. Нац. акад. держ. управління при Президентові України. – 2005. – № 1. – С. 359–364. 12. Орлова О. В. Автономия личности и автономия гражданского общества / О. В. Орлова // Гос-во и право. – 2006. – № 1. – С. 12–18. 13. Петришин О. Громадянське суспільство і держава: питання взаємовідносин / О. Петришин // Вісн. АПРн України. – 2006. – № 4. – С. 3-12. 14. Петришин О. В. Громадянське суспільство: особливості формування концепції та становлення / О. В. Петришин // Пробл. законності : респ. міжвідом. наук. зб. / відп. ред. В. Я. Тацій. – Х. : Нац. юрид. акад. України, 2001. – Вип. 50. – С. 6–13. 15. Похил О. М. Вплив правової культури на реалізацію права громадян на захист своїх конституційних прав / О. М. Похил // Пробл. законності: акад. зб. наук. пр. / відп. ред. В. Я. Тацій. – Х. : Нац. юрид. акад. України, 2010. – Вип. 107. – С. 230–237. 16. Розова Т. В. Специфіка становлення громадянського суспільства в Україні : моногр. / Т. В. Розова, В. Ю. Барков. – О. : Юрид. літ., 2003. – 336 с. 17. Тодика Ю. Конституційні засади формування громадянського суспільства в Україні / Ю. Тодика // Вісн. АПРн України. – 2003. – № 1. – С. 34–44. 18. Чемшит А. А. Оптимизация взаимодействия институтов государства и гражданского общества как доминанта эффективности политической системы / А. А. Чемшит // Грані. – 2003. – № 6. – С. 127–132.

ПРАВА ЧЕЛОВЕКА КАК ОСНОВА ИНСТИТУЦИЙ ГРАЖДАНСКОГО ОБЩЕСТВА

Разметаева Ю. С.

Статья посвящена реализации и защите прав человека с помощью институций гражданского общества. Определяются формы проявления прав человека в отношении последних. Обосновывается, что соответствующие институции составляют основу осуществления прав человека, в том числе за счет правовой активности индивидов.

Ключевые слова: права человека, гражданское общество, институции гражданского общества, реализация и защита прав человека, правовая активность.

HUMAN RIGHTS AS THE BASE OF CIVIL SOCIETY INSTITUTIONS Razmetaeva Y. S.

Article focuses on the implementation and protection of human rights through the institutions of civil society. Forms of manifestation of the human rights of the institutions of civil society have been defined. It is found that the relevant institutions are the basis of human rights in this society, including through legal activity of individuals.

Key words: human rights, civil society, institutions of civil society implementation and protection of human rights, the legal activity.

Надійшла до редакції 25.03.2013 р.